

Abb. 1.

Nico Witteman. Email.

iets, wat hem altijd zou herinneren aan dien dag, iets, dat hij telkens, ook op gevorderden leeftijd, met trots zou toonen en zou laten prijken in zijn huiskamer, om het op zijn beurt weer te toonen aan zijn feestende kinderen — een stuk „huisgodsdienst” en tegelijkertijd wat „Katholieke Actie”.

Zou het dan toch waar blijven, dat wij met al onzen arbeid voor de verbetering van de religieuze kunst, op het gebied van de reli-

gieuze huiskunst nog geen stap gevorderd zijn?!

Om ons in een uitzondering te verheugen reproduceeren wij hier een fijn émail-peint van Nico Witteman, dat gemaakt werd voor een Amsterdamsche familie, waar het zontje zijn eerste H. Communie deed. — En hier kon het natuurlijk niet anders, of de roem van Amsterdam, het wondere Sacramentsgebeuren, moest het onderwerp zijn. De stijl van de 14e eeuw werd dan ook behouden. En het is wel heel jammer, dat de prachtige kleuren niet kunnen worden gereproduceerd.

De vrouwenfiguur voor den haard schrikt van de H. Hostie, die zich uit de vlammen omhoog heft. Het klee van deze vrouw is donker bordeaux-rood. Hoofddoek en schort zijn wit. De tegelvloer is blauw en wit. Het bed is donker groen en de vrouw, die den zieke verpleegt, heeft een blauw klee aan. Ook het stilleventje op den voorgrond heeft dezelfde fraaie kleuren.

Het émail zelf is zeer gedétailleerd, zelfs de slagschaduw van het Madonnabeeldje op de schouw ziet men nog op den muur. De kunstenaar moet wel een groote vreugde aan zijn onderwerp hebben gehad, om zoo alles dóór te werken en aldus van dit tafereeltje een verfijnd kabinetstuk te maken. Het blijft daarom dubbel jammer, dat de reproductie de omlijsting niet weergeeft. Deze is uitgevoerd in metaalplastiek en boven op de lijst staan 2 plastische leeuwjes, die een wapenschild vasthouden met het geëmailleerde wapen van Amsterdam en de Maximiliaan-kroon, welke met echte paarlen is versierd.

Zoo eert dit magnifiek werkstukje èn den kunstenaar èn den opdrachtgever. Het zal altijd blijven getuigen van den vromen kunstzin van beiden, wier voorbeeld navolging moge vinden.

W.

MEESTERWERKEN UIT VIER EEUWEN IN BOYMANSMUSEUM.

De omvangrijke tentoonstelling van schilderijen en tekeningen uit particuliere verzamelingen in Nederland, welke gedurende de zomermaanden in Boymansmuseum te Rotterdam was ingericht, heeft als leidende grondgedachte gehad, om, ter gelegenheid van het Regeringsjubileum van H. M. de Koningin, het beste, dat in de laatste jaren door particulieren verzameld was op het gebied van schilderijen en tekeningen, bijeen te brengen.

In verband met ter zelfder tijd elders in den lande gehouden tentoonstellingen heeft de Directeur, de heer Hannema, zich verscheidene beperkingen willen opleg-

gen, zoals de keuze van het jaar 1800 als grens, terwijl wegens de expositie „Brabantsch Kunstbezit” in het Van Abbe-museum te Eindhoven, geen beroep is gedaan op de verzamelaars in het Zuiden des lands.

Dit hoffelijk gebaar tegenover de plannen van andere organisatoren heeft intussen geen afbreuk mogen doen aan de indrukwekkendheid der Rotterdamse tentoonstelling, die, door de weloverwogen keuze der verschillende meesters en de voor hen en hun tijd karakteristieke werken, een zo volledig mogelijk beeld heeft gegeven van den ontwikkelingsgang der schilderkunst, zodat de tentoongestelde kunstwerken een

samenhangend geheel vormden, waardoor de wetenschappelijke waarde nog verhoogd werd.

De goed verzorgde catalogus telt ongeveer 450 nummers, waarvan 200 schilderijen. De overige nummers vermelden de verzameling van tekeningen, die hier geen „aanhangsel” der schilderijen is gebleven, maar als een gelijkwaardige collectie naast, doch tevens in verband met de schilderijen tot een integrerend deel der tentoonstelling is gemaakt.

Het is hier wellicht de plaats nog eens te wijzen op het grote belang van tekeningen, want zonder de studie ervan is het vaak moeilijk een schilder in zijn werk te volgen. De tekening, als het ware het handschrift van den meester, waaruit het zoeken naar nieuwe uitdrukingsvormen en het streven om moeilijkheden op te lossen valt af te lezen, brengt ons dichter bij het wezen van zijn kunst dan het voltooide schilderij, dat tenslotte niet de worsteling met de problemen, maar alleen de oplossing ervan toont.

De schilderkunst der 15e eeuw, waarmede deze tentoonstelling aanvangt, is door enkele merkwaardige panelen vertegenwoordigd. De Madonna met Johannes de Doper en Hieronymus (cat. no. 3) door een navolger van Van Eyck, kwam uit Duits bezit naar ons land. De Johannes herinnert sterk aan bepaalde figuren op het „Lam Gods”. Overigens heeft deze onbekende schilder, ook wat betreft het kleurengamma, meer gemeen met Petrus Christus, die bij al zijn beërfde evenmin in staat was den genialen meester van het Gentse altaar te evenaren.

Voor de eerste maal, voor zover bekend, heeft men ook kennis kunnen maken met Memling's Twee Paarden in een Landschap (cat. no. 14), waarbij de poging om het verkort aanzicht weer te geven opvallend is. Hetzelfde gegeven laat de Brugse meester zien op de voorgrond der Zeven Vreugden van Maria.

Als belangrijke aanwinst voor Boymans-museum geldt een paneel, voorstellend taferelen uit het leven van Johannes (cat. no. 15) door den Noord-Nederlandsen Meester van het Johannes-altaar, van wien een ander paneel (beide deel uitmakend van één groot altaar) reeds tot het bezit van het museum behoorde. De verkondiging van Johannes' geboorte geschiedt in een rondbouw, die de Tempel van Jerusalem moet verbeelden, maar in gotische vormtaal is weergegeven. Fijn doet het interieur, rechts, aan, waar de Hollandse aard van den schilder eerst goed tot zijn recht komt in het helder wit der lakens van het kraambed en het fraaie stilleventje van de tinnen schotel, waarin het pas geboren kind gewassen wordt. Hoe gracieus hurkt de vrouwenfiguur bij het haardvuur, waar zij bezig is een linnen doek te verwarmen. Een echt Hollands binnenhuisje!

Quinten Matsys' Madonna met Kind (cat. no. 13 afb. 1) is nog geschilderd volgens het gotische schema en herinnert sterk aan gelijksoortige voorstellingen van Memling, zoals hij die rond 1485 schilderde, al is bij den, ongetwijfeld vrijer werkenden, Antwerpsen meester ook invloed van Leonardo da Vinci niet vreemd geweest. De vrijere behandeling spreekt zich vooral uit in de spelende houding van het Christuskind en de aanwezigheid van een kommetje pap, waardoor het tafereel aan huiselijkheid en gemoedelijkheid heeft gewonnen. Al zal Quinten Matsys later het kleed der Madonna aan de hals tot een ronding uitsnijden in plaats van driehoekig, zoals hier en wat nog typerend gotisch is, toch heeft hij door het zijwaarts laten neigen van Maria, reeds gebroken met de oudere opvatting, die gewend was de figuur frontaal voor te stellen.

Ongeveer uit dezelfde tijd, maar afkomstig van een Zuid-Nederlander, is de Madonna, door een Brugs Meester geschilderd. Karakteristiek voor dit eind-vijftiende eeuws werk is, dat de belangstelling voor het

Afb. 1. Quinten Matsys, Madonna met Kind in een landschap, D. G. van Beuningen, Rotterdam.

landschap reeds evenzeer de aandacht van den schilder gaat vragen als de grote, op de voorgrond gezeten, Maria-figuur. Wanneer we uit het muurtje, dat een tuin omsluit, mogen afleiden hier te doen te hebben met de, ikonografisch reeds overoude, voorstelling ener „Madonna im Rosengarten”, dan blijkt tevens, dat de wijze waarop dit tuintje plaats heeft moeten afstaan voor het daarachter gelegen landschap, hoe de kerkelijke kunst zich langzamerhand ging losmaken van de toepassing der oude, dogmatische gegevens, ten gunste van een meer vrije en persoonlijke opvatting van het onderwerp.

Interessant is het paneel van Adriaen Ysenbrant (cat. no. 8). Deze Vlaamse schilder, die de overgang van de 15e naar de 16e eeuw heeft meegemaakt, plaatst de Madonna met Kind niet in de traditionele gotische troonzetel, maar in een halfronde nis, versierd met ornamentwerk, dat aan de Romeinse bouwkunst moet herinneren. We gevoelen hier verwantschap met Gossaert, die zijn Madonna's in een zelfde ongedwongen houding laat plaats nemen op een troon van door hem zelf samengeflanst bouwdeelen.

Een paar fraaie tekeningen door Rogier van der Weyden en Hugo van der Goes (cat. nos. 383 en 281), waarschijnlijk voorstudies, zijn niet enkel belangrijk om de zeldzaamheid ervan, maar ook, wijl ze een goede kijk geven op de toewijding, waarmede onze vroegste schilders hun werken wisten voor te bereiden.

Lucas van Leyden, een dier meesters, die, zowel door de keus van het onderwerp als door de behandeling van vormgeving en koloriet, nog evenzeer tot de laat-gotiek behoren als tot de ontluikende renaissance, is met drie werken vertegenwoordigd, waarvan

Afb. 2. Lucas Cranach. De H. Hieronymus. Dr. J. Reiner. Amsterdam.

Hieronymus in Landschap (buiten catalogus) tot de vroege opvatting behoort. De heilige ligt geknield voor een kruisbeeld, aan een boom bevestigd. Het is niet toevallig, dat Hieronymus, die b.v. door Dürer nog in een studievertrek wordt weergegeven, tans in een landschap verplaatst wordt en daarin zelfs een bescheiden plaats inneemt. Het komt door het streven rond 1500, om het verband tussen figuur en landschap, gedurende de 15e eeuw opzettelijk genegeerd, naar meer werkelijke verhoudingen terug te brengen. Patinier ging hierin voor en het verwondert daarom geenszins, dat de samenstelling van Lucas van Leyden's landschap aan die van Patinier herinnert. In het marmeren voetstuk, waarop de rode mantel van den heilige is neergelegd, toont de schilder reeds zijn belangstelling voor de antiëken, door het aanbrengen van een Romeins-achtig relief.

Van de zestiende-eeuwse Nederlanders staat Breughel op de voorgrond, wiens Toren van Babel (cat. no. Ia), wat het onderwerp betreft, wel aan een soortgelijk werk te Wenen doet denken, maar in de wijze van schilderen eerder aansluit bij diens kleinere landschappen, waarvan in de beschrijvende catalogus terecht het Landschap met de Galg (Darmstadt) met name genoemd wordt.

Een reeks tekeningen, o.a. ontwerpen voor de serie der zeven hoofdzonden en zeven deugden, door H. Cock uitgegeven, alsmede enkele boeren „naer het leven” geschetst en voorzien van korte notities aangaande kleur en stofbehandeling, geven een goede indruk van de vaardigheid, waarmee deze Brabander ook de tekenstift hanteerde.

De vroeg-Duitse school is vertegenwoordigd met twee paneeltjes van Stephan Lochner (cat. nos. 31a en 31b), waarvan vooral de sierlijk gebogen gotische S-houding van Magdalena opvalt. Typerend voor de vroege Duitsers blijft de goud-fond, waaraan zelfs de latere Meester van het Maria-leven niet geheel weet te ontkomen bij de Ontmoeting van Maria en Elisabeth, door de lucht boven het landschap door een goudgrond te vervangen.

Dan volgen de schilders van rond 1500 en daarna, o.a. Lucas Cranach de Oude. Zijn werk wordt gekenmerkt door een zekere nervositeit, karakteristiek voor het naderend einde der gotiek, hetgeen valt waar te nemen bij Hieronymus (cat. no. 27, afb. 2). De grimmige leeuw, de tot klauwen uitgroeide wortels van bomen, de gespannen en krampachtige houding van den heilige, zijn krullende, bewegende haren evenals die van de leeuw, zijn voor de schilderkunst evenzovele kenmerken voor het tijdperk der afstervende gotiek als de drukke flamboyant-stijl voor de bouwkunst.

Het naakt, door Cranach klaarblijkelijk met een zekere voorkeur geschilderd, zien we hier in de vorm ener Venus, die streng beantwoordt aan de ruimte binnen het hoge, smalle paneel en daarbij nog de bevangenheid verraadt der vijftiende-eeuwse Eva-figuur.

Cranach's bewegelijkheid wordt bij Grünewald tot uiterste krampachtigheid. Christus aan het Kruis (cat. no. 31) vertoont het verwrongen Lichaam van den Zaligmaker, overdekt met bloed. Grünewald overschrijdt het realisme en helt over naar een zeker expressionisme.

De Italianen en Spanjaarden zijn in een gezamenlijke afdeling gerangschikt, waarvan vooreerst genoemd mogen worden de vroege Madonna's door Stefano di Giovanni da Verona en Gherardo Starnina (cat. nos. 35 en 45), welke laatste, een Florentijn, nog aan de strengere compositie vasthoudt, die haar oorsprong in Cimabue vindt.

Naast de precieuzen schilderwijze dezer vijftiende-eeuwers treft de Maria Boodschap van Tintoretto (cat. no. 47) door de forse, gedurfde streek van zijn penseel. Hoe meesterlijk is b.v. de rechterhand van den engel, die enkel ontstaan is door lichte- en donkere partijen tegenover elkander te plaatsen. Goed geslaagd is ook het verkort van het gelaat.

Titiaan, de Venetiaan, wiens schilderwijze niet zonder invloed gebleven is voor de Zuid-Nederlanders der 17e eeuw, is hier vertegenwoordigd met het sympathiek portret van het Prinsje Serbelloni (cat. no. 48).

Meesterlijk is de H. Jacobus door den Spanjaard El Greco (cat. no. 38). Typerend zijn de gerekte gelaatsvormen en de lange, smalle, haast gotische vingers, waardoor deze meester aanstonds valt te herkennen, evenals aan het lichte koloriet, dat hier bijzonder mooi uitkomt in de vele schakeringen van het helder-blauw.

Hoewel de tentoongestelde kunstwerken een overtuigend bewijs leveren voor de veelzijdige belangstelling, waarmee de Nederlandse kunstbezitters verzameld hebben, zo moge het toch geen bevreemding wekken, dat de Hollandse schilderkunst der 17e eeuw hier in ruimer mate aanwezig is dan die der 15e en 16e eeuw. Want is deze laatste soort reeds om haar kostbaarheid en zeldzaamheid voor de meeste liefhebbers onbereikbaar geworden, dan komt daar nog bij, dat het echt huiselijke en genre-achtige karakter der zeventiende-eeuwers onze landgenoten nog steeds blijft aantrekken boven de meer uitgesproken gewijde kunst der 15e eeuw.

En nu door tussenkomst van de kunsthandel zoveel kunstbezit uit het buitenland in Nederlandse verzame-

lingen is terecht gekomen, moet een tentoonstelling als deze wel dankbaar begroet worden, want er blijkt uit dat de particuliere collecties geenszins behoeven onder te doen voor onze musea, wat betreft de belangrijkheid van het bijeen gebrachte materiaal. De Boymans-tentoonstelling heeft in dit opzicht in niet geringe mate er toe bijgedragen onze kennis aangaande vele kunstenaars uit de gouden eeuw te verrijken en te helpen verruimen.

Het bloeitijdperk der 17e eeuw wordt ingeleid door enkele meesters, waaronder Thomas de Keyser de portretkunst vertegenwoordigt. Hij is gedetailleerder en minder levendig dan b.v. iemand als Frans Hals, hetgeen blijkt uit de stofuitdrukking en minder vrije houding der figuren. Maar toch is de Keyser als baanbreker onmisbaar voor de na hem werkende portretschilders. In het portret van een jonge vrouw in een kamer (cat. no. 96) heeft hij reeds meer gegeven dan enkel het vaststellen van het thema, dat door meesters als de Hoogh, Terborgh en Vermeer tot zulk een voorname hoogte gebracht is.

Heda heeft voor de ontwikkeling van het stilleven dezelfde betekenis als de Keyser voor de portretkunst. Zijn stilleven van borden, schalen en een tinnen kan, te zamen met het witte tafellinnen, op de ondergrond van een paars tafelkleed, geeft op nauwgezette wijze de stofuitdrukking der voorwerpen weer. Die na hem komen, zoals Abraham van Beieren en Willem Kalff, zullen meer het wèzen der dingen gaan uitbeelden, zoals vooral de beide stukken van Kalff bewijzen (cat. nos. 92 en 94).

En kan men Arent Arentsz., genaamd van de Cabel, die met een zomer en winter en Hendrik Avercamp, die met twee wintertjes vertegenwoordigd is, niet houden voor de meesters, die de richting hebben aangewezen, waarin van Goyen en ook van Ostade gevolgd zijn?

Deze baanbrekende scheppers vormen de welkome voorbereiding naar de bloeitijd der 17e eeuw.

Adriaen van Ostade toont in een tiental schilderijen (cat. nos. 109—118) met de meest uiteenlopende onderwerpen, dat men het talent van dezen meester niet mag onderschatten, zoals wel eens gebeurt, door het oordeel te bepalen naar de kwaliteit van minder geslaagde werken, welke zo vlot in omloop zijn. Al moge de psyche van zijn boeren minder diep zijn dan bij den meer genialen Brouwer en al worden de stilleventjes in de binnenhuizen minder beziel uitbeeld als door dezen kernachtigen Vlaming, toch hebben we veel bewondering voor den door het levenslot misdeelden Liereman in zijn armoedige plunje en worden we geboeid door de wijze, waarop Van Ostade het rommelige binnenplaatsje, De Pomp, omtovert tot een hoekje van vredige rust, die ook op den beschouwer over gaat.

Hobbema en Van Ruysdael brengen het landschap onder de velerlei vormen, waarop zij dit hebben waargenomen en wellicht vaak hebben samengesteld, om aldus tot een voor hen bevredigende compositie te geraken.

Indrukwekkend en romantisch schildert Lievens zijn landschappen (cat. nos. 98 en 99), terwijl Jan van der Heyden meer waarnemend te werk gaat, vooral bij het weergeven van de gebouwen (cat. nos. 84 en 87).

Het genre-stuk wordt wel het meest verheven uitbeeld door Gerard Terborgh. Het is opmerkelijk, welk een voorname rust er heerst in zijn schilderijen. Zelfs bij een gegeven als de slapende jongeman en het drinkende meisje wordt deze sfeer niet verstoord door de tegenstelling in de beide figuren (cat. no. 150).

Hoe indrukwekkend voornaam en met weinig middelen bouwt Terborgh het interieur op, waar de dame

bezig is een brief te lezen (cat. no. 148, afb. 3). Een eenvoudige schouw en een landkaart bedekken vrijwel geheel de beide zichtbare wanden, terwijl de tafel met rood kleed, waarop een kandelaar, schaal en schenkan, de linkerhoek der kamer vullen. En daarvoor zit de dame in 't zwart, in gedachten verzonken. Ze poseert niet, we kunnen haar ongemerkt waarnemen. Hoe juist afgemeten is de lichtval verdeeld over het bleke gelaat, handen en brief, zodat de nadruk op de geestelijke inhoud der handeling gelegd wordt.

Emanuel de Witte vraagt de aandacht voor de behandeling van het kerkinterieur (cat. no. 164). Daterend uit de rijpe en beste tijd van dezen schilder valt hier de stemmingsvolle lichtval te bewonderen, die over pilaren en figuren glijdt en op de muurvlakken weerkaatst. Hoe koel-zakelijk werkt daarnaast het interieur door Saenredam, dat ons van binnen uit het geopende portaal ener kerk laat zien, met daarboven een orgel. Deze beide schilderijen geven een goed idee van de twee uitersten, waarmede een interieur kan worden opgebouwd, n.l. door zuiver perspectivische weergave en door lichtwerking.

Vermelden we nog, hoe de ontwikkeling van het zeegezicht gevolgd kan worden, te beginnen met Van Goyen om te eindigen bij de drie grootmeesters Willem van de Velde, Jan van de Capelle en Albert Cuyp. De rust en stilte van het water, die ieder van deze drie zo bewonderenswaardig heeft weten weer te geven, wordt wel het meest weldadig aangevoeld in Cuyp's Gezicht op de Merwede bij Dordrecht (cat. no. 67), waar de zware zeilen der vissersboten het zachte licht opvangen.

De verzameling van elf schilderijen van Jan Steen bewijst wel duidelijk hoezeer deze meester van de geestige spot in de volle belangstelling staat van ons volk (cat. nos. 137—147). „De wijn bedriegt” is een

Afb. 3. Gerard Terborgh. De Brief. Mevr. C. von Pannwitz. Heemstede.

Afb. 4.

Jan Havicksz. Steen. Drie-Koningenfeest. Part. verz. Gelderland.

typisch werk van den moraliserenden Steen. Hoe ordelijk is daarbij de „wanorde” gecomponeerd, die haar oorzaak en tevens middelpunt vindt in de vrouw op de kruiwagen, ongetwijfeld een portret van de echtgenote van den schilder.

Dat Steen ook rustige taferelen kon scheppen, bewijst de Luitspelende Vrouw. Hier als elders valt de stofuitdrukking op, die deze meester wel heel bijzonder beheerst.

Van groot belang, vooral kunst-historisch, is het Driekoningenfeest door de sterke tegenstelling van licht en donker, zodat we hier aan invloed van Carravaggio moeten denken (afb. 4). Karakteristiek is in dit opzicht de donkere rug-figuur op de voorgrond, die de lichtbron op tafel aan ons oog onttrekt. Het streven naar licht-donker wordt trouwens over het gehele schilderij voortgezet door het aanbrengen van meerdere lichtbronnen, zoals de drie kleine kaarsjes, een verlichte ster en de weerschijn van een haardvuur.

Frans Hals is met een paar vlot geschilderde portretten aanwezig (cat. nos. 81 en 82). Prachtig is ook de Oude Vrouw door Carel Fabritius (cat. no. 71). Maar het hoogtepunt in deze tak van kunst vormt wel Rembrandt's Man met de Rode Muts, een aanwinst van Boymans-museum, dat in de laatste jaren haar verzameling met zulke sublieme meesterwerken heeft weten te verrijken.

Afzonderlijk genoemd moge worden Vermeer's Emmaus-gangers (cat. no. 162, afb. 5). Soberheid, voorname eenvoud en gewijde stilte vormen de drie voorwaarden, die dit schilderij gemaakt hebben tot de meest indrukwekkende schepping van den Delftsen meester. Dat Vermeer de compositie ontleend heeft aan eenzelfde voorstelling door Carravaggio doet geen afbreuk aan zijn oorspronkelijkheid.¹⁾ Men behoeft de beide schilderstukken slechts met elkaar te vergelijken om te zien, hoe twee volkomen andere kunst-

werken zijn ontstaan. Bij Carravaggio wordt de beweging der Emmaus-gangers langs vormelijken weg uitgedrukt in uiterlijke bewegingen; bij Vermeer heerst een stil begripen, waardoor het aardse een ogenblik wordt vergeten en er een geestelijk verband ontstaat tussen Christus en de beide leerlingen.

Een eigen afdeling vormen de Vlaamse meesters, onder wie Rubens de voornaamste plaats inneemt. Van Brouwer zijn zes werken aanwezig, waaronder een Opblikkende Boer (cat. no. 169), die merkbaar onder invloed van Rembrandt's schilderwijze ontstaan is.²⁾

Een tentoonstelling op zich zelf vormen de ruim tweehonderd tekeningen. Afzonderlijke kabinetten zijn gewijd aan Rembrandt en Rubens, waar voorstudies voor belangrijke werken dezer meesters vallen te bewonderen.

Bij Rembrandt is duidelijk waar te nemen, hoe deze schilder steeds eenvoudiger werd in de middelen om zijn doel te bereiken. Met een minimum aan lijnen en vormen tracht hij de meest mogelijke uitdrukking weer te geven. Onder de Nederlanders neemt verder Goltzius een belangrijke en merkwaardige plaats in.

Naast de bescheiden soberheid van Rembrandt valt de bravour der Italianen op, zoals in het zelfportret van Polidoro Caldara (cat. no. 453). Stemmingvol daarentegen is de kop van een grijsaard door Tiepolo

¹⁾ Vgl. Jhr. Dr. J. L. A. A. M. van Rijkevorsel. Vermeer en Carravaggio. De Emmaus-gangers in het Boymans-museum, Historia, Boymans-nummer, blz. 20.

²⁾ Een, minstens even vlot geschilderde, repliek hiervan bevindt zich in een Tilburgse particuliere verzameling.

Afb. 5. Johannes Vermeer. Christus en de Emmausgangers. Museum Boymans.

(cat. no. 468). Ook de fijn geprofileerde koppen, zoals een uit de school van Leonardo da Vinci (cat. no. 448) tonen de kracht der Italianen, vooral der Florentijnen, die graag scherpe omtrekken gaven.

Samenvattend mogen we als ons oordeel over deze tentoonstelling weergeven, dat de brede belangstelling

der Nederlandse kunstverzamelaars de mogelijkheid inhield een tentoonstelling in te richten van zulk een veelzijdig karakter. Voor de voortreffelijke wijze, waarop deze mogelijkheid tot werkelijkheid is geworden, past een woord van hulde aan den heer Hannema voor zijn succesvolle arbeid.

Dr. J. A. B. M. DE JONG.

KUNST ALS DAAD

REDE, GEHOUDEN OP EEN BIJeenKOMST VAN ARCHITECTEN

Sprekend over kunst, verzuimt men veelal, wat toch voor een goed voleinden van z'n taak noodzakelijk is, namelijk: om bij het begin te beginnen.

Men begint bij de kunst. — En wat is kunst? —

Men begint bij den kunstenaar. — En wat is 'n kunstenaar? —

Kunst is 'n daad.

'n Kunstenaar is 'n mensch.

En zooals iedere daad, heeft ook de kunst 'n begin en 'n einddoel, 'n oorzaak, 'n gevolg, brengt zij verantwoordelijkheid met zich mee, heeft zij haar plaats tusschen verleden en toekomst in 'n levend heden.

En zooals ieder mensch, is ook de kunstenaar 'n deel van de maatschappij, van 'n volk, heeft hij z'n plichten ten aanzien van God, aan Wien hij z'n leven, z'n talent, z'n ziel, z'n kans op de eeuwigheid dankt, ten aanzien van den Staat, die hem redt van 'n avontuurlijk nomadenbestaan, die hem de rust en veiligheid schenkt, noodig tot het voorbereiden en volbrengen van

grootte dingen, ten aanzien van zijn volk, waarin hij z'n eigen aard weerspiegeld ziet en dat hij kan wekken tot 'n verhoogd besef van wat goed en hoog en edel in dat volk is.

I

Wat is kunst?

'k Weet wel, dat het gemakkelijker is om deze vraag in veilige vaagheden te ontduiken, om maar dadelijk los te barsten in gemakkelijke lyriek, om te zeggen: Kunst is het maken van iets moois, en aldus den kunstenaar 'n plaatsje te geven tusschen den winnaar van 'n troostprijs op 'n huisvlijttentoonstelling en 'n leerling van de bewaarschool, die zich met matjesvlechten 'n tien, 'n griffel en 'n bank vooruit veroverde.... 'k Weet wel, dat het niet moeilijk is om in hoogdravende taal 't begin van 'n overtuiging bij sommigen van U wakker te roepen, dat kunst is: het doen van rare, soms héél rare dingen in 'n soort van trance, welke het midden houdt tusschen 'n lichte